

เคยมีช้างป่าอีกโขลงหนึ่งประมาณ 37 เชือก นुकเข้ากินพืชไร่ของชาวบ้านเสียหายจำนวนมาก ช้างยังเหยียบชาวบ้านตายไป 1 ศพ หลังจากนั้นก็ยังมีช้างป่าออกมาอีกเลย ช้างป่าอาศัยอยู่บริเวณป่าร้อยรู และป่าห้าพันไร่ ซึ่งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคงใหญ่

“ผมอยากให้ทางการได้ให้ความสนใจเรื่องนี้อย่างจริงจังด้วย เพราะช้างฝูงนี้ ผมเข้าใจว่าจะเป็นช้างชุดสุดท้ายของป่า ในเขตรอยต่อระหว่างบุรีรัมย์ ปราจีนบุรี และนครราชสีมา หากไม่รีบเข้ามาอนุรักษ์อีกไม่นานเราคงจะไม่เห็นช้างป่าในเขตนี้อีกแล้ว นายสุนทรกล่าว” (บัณฑิตย สงครามรอด. 2537, วันที่ 5 พฤศจิกายน. “ช้างคงใหญ่โขออกกินพืชไร่,” อีสานรายวัน.)

สรุปสถานการณ์ปัญหาช้างในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคงใหญ่ ช้างป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคงใหญ่ ได้รับผลกระทบจากกิจกรรมการทำประโยชน์ในพื้นที่ป่าของคนในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่ยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าของกลุ่มผู้มีอิทธิพล การล่าสัตว์ป่า การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อขยายที่ดินทำกินของคนในและนอกพื้นที่ เป็นต้น กิจกรรมการใช้ประโยชน์ของคนที่ไม่ยั่งยืนต่อพื้นที่ป่าเกิดผลกระทบต่อป่า และช้างป่า สภาพป่าเสื่อมโทรม สัตว์ป่า โดยเฉพาะช้างได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม ช้างบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคงใหญ่ตาย เพราะถูกยิง ถูกไฟฟ้าช็อตตาย ช้างป่าด้วยกันแทงกันตาย และกินอาหารพืชไร่ที่เจือปนสารพิษ ช้างป่าคงใหญ่ตายครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2539 - ปัจจุบัน จำนวน 6 ตัว ในพื้นที่มีช้างประมาณ 39 ตัว จำนวน 4 โขลง และช้างโทนประมาณ 3 ตัว โขลงแรก มี 3 ตัว โขลงที่ 2 มี 12 ตัว โขลงที่ 3 มี 14 ตัว โขลงที่ 4 มี 7 ตัว สํารวจพบเมื่อวันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2537

จากข้อมูลข่าวจากหนังสือพิมพ์ เป็นสถานการณ์ปัญหาช้างในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคงใหญ่ การไล่ล่าสัตว์ป่า ช้างป่าออกมากินอาหารพืชไร่ของราษฎร เนื่องจากในพื้นที่ป่าเกิดการเปลี่ยนแปลง ป่าธรรมชาติกลายเป็นป่าอุตสาหกรรม จากกิจกรรมการเข้าพื้นที่ป่าของบริษัทเอกชน อาหารตามธรรมชาติลดลง กิจกรรมการใช้พื้นที่ป่าของคนในลักษณะการบุกรุกทำลาย แหล่งน้ำลดลง และพืชไร่ที่อยู่บริเวณแนวเขตป่าเป็นพืชอาหารที่ช้างชอบกิน ช้างเริ่มออกจากป่าและหากินนอกป่าตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2537 เป็นต้นมา เกิดความขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง นายสุนทร บุญประสพ อดีตผู้ใหญ่บ้าน บ้านโคกเพชร ได้ให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมว่า ปัญหาช้างในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคงใหญ่ ควรได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน เพราะสถานการณ์ปัจจุบัน ช้างได้ออกมาหากินอาหารพืชไร่ของราษฎรมากขึ้น เพิ่มความถี่ในการออกหากินอาหารนอกป่ามากขึ้น อยากให้หน่วยงานต่าง ๆ ในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการบรรเทาปัญหาช้าง และ หน่วยงานรัฐในพื้นที่ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนา ควรมีนุเคราะห์ที่มีศักยภาพ มีแนวคิดที่ดีในการบริหารจัดการป่า เพื่อให้ช้างป่า

อยู่ในป่าได้ ไม่เกิดความขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง เพราะถือว่าช้างเป็นสัตว์ประเสริฐ และควรอนุรักษ์หมู่บ้านเมือง (สุนทร บุญประสพ, สัมภาษณ์ : 2552)

ส่วนที่ 6 การศึกษาวิธีการของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาช้าง พบว่า พื้นที่กรณีศึกษาบ้านหนองบอน หมู่ที่ 8 ตำบลลานางรอง เป็นหนึ่งในจำนวนหมู่บ้านทั้ง 15 หมู่บ้านที่ประสบปัญหาช้างป่าออกมากินอาหารพืชไร่ของราษฎร ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูล คือ การสังเกตและจดบันทึก วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การเดินสำรวจพื้นที่จริงร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่เพื่อดูวิธีการแก้ไขปัญหาช้างป่า การสนทนากลุ่ม เวที การประชุมเชิงปฏิบัติการ ผลการศึกษาพบว่าวิธีการแก้ไขปัญหาช้างป่าออกมากินอาหารพืชไร่ของราษฎร เป็นวิธีการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าของคนที่อยู่ในพื้นที่ และพัฒนาเป็นความรู้ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ระหว่างคนกับช้าง การปฏิบัติของคนที่เป็นวิธีการแก้ไขปัญหาช้างป่าออกมากินอาหารพืชไร่ของราษฎร มีหลายวิธีการ ดังนี้

1. การคะนองไล่ เป็นกิจกรรมการไล่ช้างที่ไม่ต้องลงทุนมาก เพียงแค่ใช้เสียงคะนองไล่ เมื่อเจอช้างเข้ามากินอาหารพืชไร่ในพื้นที่ของคน

ปฏิกิริยาของช้าง

ช้างป่าเมื่อได้ยินเสียงคะนองไล่จะตกใจและวิ่งหนีเข้าป่า แต่ปัจจุบันช้างป่าเริ่มชินกับเสียงคะนองไล่ ช้างบางกลุ่มจะไม่ยอมหนีเพราะชินกับเสียงคะนองไล่ บางกลุ่มจะดอยรันเข้าไปในป่าสัก 2-3 ชั่วโมง เมื่อคนหยุดคะนองไล่เพราะเข้าใจว่าช้างหนีไปแล้ว แต่ช้างจะกลับมากินอีกครั้งเมื่อแน่ใจว่าไม่มีเสียงคะนองไล่แล้ว

2. การจุดประทัด นิยมใช้แบบลูกบอล หรือรูปสามเหลี่ยม ซึ่งมีอาณาเขตเสียงดังโดยใช้หนึ่งตึกยิงไปตามจุดที่ช้างยืนอยู่ มักจะจุดประทัดในเวลากลางวัน เพราะช้างมักจะออกมาในเวลากลางวัน

ปฏิกิริยาของช้าง

ช้างส่วนใหญ่ที่ได้ยินเสียงจุดประทัดจะหนีไป เมื่อได้ยินเสียงประทัดดังขึ้น แต่ช้างจะหลบหนีไปไม่ห่างมากจากจุดที่คนจุดประทัด และจะกลับมาอีกเมื่อเสียงประทัดหยุดดัง เมื่อกลับมาจะยืนแอบบอดูตามทุ่งไม้เขียว ๆ ในที่ลับตาคน เมื่อช้างแน่ใจว่าไม่มีเสียงจุดประทัด ก็จะเข้ามากินอาหารพืชไร่ต่อ

3. การใช้หมวกกันน็อคเก่าสวมคอไม้ มักจะใช้หมวกกันน็อคเก่าที่ใช้แล้วสวมคานคอไม้ ตามหลักที่อยู่ใกล้ ๆ กับที่สวน ไร่ นาของตนเอง วิธีการดังกล่าวจะทำให้ช้างเข้าใจผิดคิดว่ามีคนยืนเฝ้าไร่ นา เมื่อช้างเห็นจะหลบหนีไป

ปฏิบัติวิยาของช่าง

วิธีการดังกล่าวใช้ได้ผลในระยะแรก ช่างเกิดการเรียนรู้ คือ ช่างจะเห็นหมวกกันน็อกสวมอยู่ในที่เดิม และเห็นบ่อย ๆ จึงตั้งคิดว่าหมวกกันน็อกไม่เคลื่อนที่ ก็จะเข้ามาเตะหมวกกันน็อกเล่น และในปัจจุบันเมื่อช่างเห็นหมวกกันน็อกสวมอยู่ที่คอไม้ จะเดินเข้ามาเตะเล่น กลายเป็นของเล่นของช่าง ซึ่งปัจจุบันวิธีการดังกล่าวชาวบ้านเลิกใช้กับช่าง เพราะไม่ได้ผล

4. การจุดตะเกียงหรือยางรถยนต์ โดยใช้ตะเกียงหรือยางรถยนต์จุดตามจุดที่ช่างเข้ามาจุดตามทางที่ช่างออกมานอกป่า

ปฏิบัติวิยาของช่าง

ช่างจะไม่เข้าใกล้จุดที่มีแสงสว่างจากไฟ ปัจจุบันวิธีการดังกล่าวใช้ได้กับช่างบางตัวเท่านั้น เพราะช่างเรียนรู้โดยจะเดินเข้ามาใกล้กองไฟ และตะคินที่อยู่ใกล้กองไฟกระเด็นไปดมกองไฟ หลังจากนั้นจะใช้เท้าเหยียบไปบนกองไฟที่มีดินอยู่ด้านบน ไฟที่จุดจะดับลง

5. การตีปับ โดยใช้ปับเก่า ๆ เคาะให้เกิดเสียงดัง ช่างจะตกใจและหนีไป

ปฏิบัติวิยาของช่าง

ช่างจะตกใจในระยะแรก และจะหลบหนีไปไม่ไกลมากนัก มักจะย้อนกลับมาอีก วิธีการดังกล่าว เป็นอันตรายต่อคน เพราะการตีปับต้องคืออยู่ใกล้ ๆ ตัวช่าง เพราะถ้าหากตีไกลกว่านั้นช่างจะไม่ได้ยิน ในปัจจุบันวิธีการดังกล่าว ใช้ไม่ได้ผล เพราะช่างจะเคยชินกับเสียงดังของปับ และจะไม่หนีเข้าป่าเหมือนครั้งแรก

5. การจุดตะเกียงในปับเก่า โดยการนำตะเกียงใส่น้ำมันก๊าด แล้วจุดใส่ในปับเก่า ๆ ตั้งไว้บนเสาไว้ เพื่อให้เกิดแสงสว่าง

ปฏิบัติวิยาของช่าง

ช่างจะไม่ชอบแสงไฟ เมื่อเห็นแสงไฟจะหลบหนีไปที่อื่น

7. การเปิดไฟให้สว่าง วิธีการ คือ การต่อสายไฟไปยังสถานที่ที่เป็นสวน ไร่ นา คิดหลอดไฟให้สว่าง เช่น บริเวณบ่อปลา บริเวณนาข้าว คิดเป็นจุด ๆ

ปฏิบัติวิยาของช่าง

เมื่อช่างมองเห็นแสงไฟ จะไม่เข้าใกล้ และเดินหนีไปทางอื่น แต่วิธีการดังกล่าวใช้ได้เพียงระยะแรก เนื่องจากช่างเกิดการเรียนรู้ โดยวิธีการเองวางดิ่งปลั๊กไฟออก เพื่อให้ไฟดับ บางครั้งจะนำเอาไม้มาฟาดลงบริเวณสายไฟหลาย ๆ ครั้งเพื่อให้ปลั๊กไฟหลุด

กรณีที่หลอดไฟอยู่ใกล้น้ำ ซึ่งหลอดไฟจะติดอยู่ที่เสาไม้ หรือเสาไม้ไผ่ที่เอนลงตระน้ำ เพื่อต่อแมลงให้ปลากิน เมื่อข้างต้องการจะกินน้ำ จะเดินตรงไปที่เสาไฟเอาเท้าเหยียบเสาไม้ที่มีหลอดไฟให้จมลงในน้ำ หลอดไฟจะดับ ข้างก็สามารถกินน้ำได้

8. การใช้ไฟช็อต วิธีการคือ ใช้สายไฟแรงสูงล้อมรอบพืชสวน ไร่ นา วิธีการดังกล่าวใช้งบประมาณมาก และจะใช้เฉพาะนายทุนในพื้นที่ วิธีการดังกล่าวเป็นอันตรายต่อข้าง ในอดีตข้างตายเพราะถูกไฟฟ้าช็อต ปัจจุบันวิธีการดังกล่าวเลิกใช้ เพราะเป็นอันตราย

9. การใช้รั้วไฟฟ้าแรงต่ำ วิธีการคือ จะติดไฟฟ้าแรงต่ำที่รั้ว โดยใช้พลังงานจากแบตเตอรี่ ซึ่งจะไม่เป็นอันตรายต่อข้าง เพียงแต่จะทำให้ข้างตกใจเมื่อโดนรั้วไฟฟ้า ใช้บริเวณที่เป็นแนวระหว่างป่ากับสถานที่ปลูกพืช

ปฏิกิริยาของข้าง

ข้างเมื่อโดนสายไฟ จะถูกไฟฟ้าแรงต่ำช็อต ช่วงแรกจะตกใจและยกเท้าออก และหนีไปที่อื่น แต่ในปัจจุบันวิธีการดังกล่าวใช้ไม่ได้ผล เนื่องจากข้างเกิดการเรียนรู้ เมื่อใช้เท้าแตะสายไฟไม่ได้ผล ข้างจะไปหมั่นทอนไม้ขนาดพอประมาณพอที่จะเหยียบข้ามได้ มาทาคบริเวณที่เป็นสายไฟ และเดินข้ามไปบนทอนไม้ที่ข้างนำมาทาคเข้าไปกินอาหารในไร่ของเกษตรกร บางครั้งจะใช้เท้าเตะที่รั้วให้เสาไฟฟ้าล้ม จนกระทั่งสายไฟขาด และข้ามไปกินอาหารตามต้องการได้ วิธีการดังกล่าวปัจจุบันเกษตรกร ไม่นิยมใช้เพราะใช้ไม่ได้ผล

10. การใช้รั้วลวดหนามติดฉลากลวดเหล็ก วิธีการ คือ ใช้ฉลากลวดเหล็กติดกับรั้วลวดหนามเป็นระยะห่างกันพอประมาณ ล้อมรอบบริเวณที่เป็นพืชผลทางการเกษตร

ปฏิกิริยาของข้าง

เมื่อข้างเห็นฉลากลวดเหล็ก จะเดินหนีในระยะแรก ต่อมาข้างเรียนรู้ที่จะไม่หนี แต่จะใช้วิ่งลอบไปตามช่องว่างของเสาลวดหนามไปดอมันสำปะหลังมากิน หรือหักข้าวโพดมากิน บางครั้งจะหมั่นทอนไม้มาทาคเสาลวดหนามให้เสาลวดล้มลง และข้ามไปกินอาหาร ปัจจุบันวิธีการป้องกันข้างดังกล่าวยังใช้อยู่ เพราะเห็นว่ายังสามารถป้องกันได้ระดับหนึ่ง เพราะข้างจะไม่กินอาหารทั้งหมด จะกินบางส่วนเท่านั้น

11. การยิงปืน วิธีการ คือ จะยิงปืนเมื่อข้างเข้ามาใกล้ โดยจะยิงปืนขึ้นฟ้า ไม่ให้ถูกตัวข้าง เพราะเกรงว่าข้างจะได้รับบาดเจ็บ

ปฏิกิริยาของข้าง

ข้างจะเดินหนีไป เมื่อได้ยินเสียงดังของปืน และจะย้อนกลับมาอีกเมื่อเสียงปืนหยุดดัง ซึ่งจะยิงรอบบริเวณที่ลัดคานและมีต้นไม้กำบัง

สรุป วิธีการของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาล้าง

วิธีการของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาล้างในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคงใหญ่มีหลายวิธี เช่น การไล่ตะไคร่ ซึ่งไม่ต้องลงทุนมาก เพียงไล่ตะไคร่ล้างก็จะตกใจและเดินหนีเข้าป่า การจุดประทัด การสวมหมวกกันน็อคเก่าบนคอไม้ การจุดตะเกียงหรือขลุ่ยขลุ่ย การตีโป๊พ การเปิดไฟให้สว่าง การใช้ไฟฟ้าแรงต่ำช็อต การใช้รั้วลวดหนามติดดงพลาตึก การยิงปืนขู่

วิธีการปฏิบัติของชาวบ้านเกิดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาล้างป่า เป็นวิธีการแก้ไขปัญหาล้างเฉพาะหน้าเพื่อแก้ไขปัญหาล้างป่า ซึ่งเป็นปัญหาใหม่ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ มีการพัฒนาวิธีการเรื่อย ๆ เนื่องจากล้างป่าที่คงใหญ่เกิดการเรียนรู้ในการแก้ไขปัญหาล้างเหมือนกันกับคน มีวิธีการที่ชาญฉลาด เก่ง รอบรู้ และรู้จักเอาตัวรอด ราษฎรในพื้นที่จำเป็นต้องมีการป้องกันมิให้ล้างกินอาหารพืชไร่ การที่ล้างกินอาหารพืชไร่ของชาวบ้าน ช้างจะกินเพียงบางส่วนเท่านั้น จะไม่กินหมดทั้งไร่ เมื่อกินอิ่มแล้ว ช้างจะเดินเข้าป่า เมื่อออกจากป่ามากินอาหารพบปัญหาอุปสรรค ช้างจะดอยไปตั้งหลัก เมื่อสถานการณ์สงบ ช้างจะออกมาใหม่ เช่น กรณีการยิงปืนขู่ ชาวบ้านจะยิงปืนขู่ตอนที่เห็นช้างเข้ามากินอาหารพืชไร่ จะไม่ยิงปืนขู่ตลอดเวลา ช้างจะดอยเข้าป่า หรือไม่ก็จะหลบและแอบอยู่ตามท่มไม้เพื่อเป็นกำบัง เมื่อเสียงปืนสงบลง ช้างจะค่อย ๆ เดินออกจากที่ซ่อนมากินอาหารพืชไร่ของชาวบ้านตามปกติ

วิธีการในการแก้ไขปัญหาล้างในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคงใหญ่ จะคล้าย ๆ กับวิธีการในการแก้ไขปัญหาล้างของชาวบ้านที่อื่น ๆ ที่มีวิธีการจัดการกับปัญหาล้างออกมากินอาหารพืชไร่ คือ จะมีวิธีการในการแก้ไขปัญหาล้างเฉพาะหน้า และวิธีการแก้ไขปัญหาล้างระยะยาว แต่ไม่ว่าจะเป็นการแก้ไขปัญหาล้างระยะสั้น หรือระยะยาว มักจะมีการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง แก้ไข วิธีการอยู่ตลอด เนื่องจากสถานการณ์ปัญหาอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ วิธีการแก้ไขปัญหาล้างจึงไม่มีรูปแบบที่แน่นอนตายตัว ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ปัญหาล้างป่าที่ออกมากินอาหารพืชไร่ชาวบ้านในแต่ละพื้นที่จะมีบริบทที่แตกต่างกัน ไม่สามารถนำรูปแบบในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งไปใช้ในพื้นที่ของตนเองได้ แต่จะนำไปใช้ในลักษณะ การประยุกต์ใช้ในพื้นที่ของตนเอง เพราะปัญหาล้างป่าในแต่ละพื้นที่ จะมีบริบทที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นบริบทของช้าง บริบทของพื้นที่ หรือบริบทของชุมชน

กรณีล้างป่าออกมากินอาหารพืชไร่ของราษฎรในพื้นที่ บริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคงใหญ่ กรณีบ้านหนองบอน หมู่ที่ 8 ตำบลลานางรอง เป็นปัญหาใหม่ของคนในพื้นที่ ซึ่งปัญหาล้างป่า เกิดขึ้นหลังจากมีการใช้พื้นที่ป่าของคนแบบไม่ยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นกรณีการบุกรุกพื้นที่ป่าของคนทั้งในและนอกพื้นที่เขตป่าสงวน การตัดปทานป่า การเช่าพื้นที่ป่า การตัดถนนเข้าสู่เขตป่า ล้วน

เป็นสาเหตุที่ช้างป่าต้องกินอาหารพืชไร่ของราษฎร และในพื้นที่ที่คนเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าเป็นที่หากินของช้างมาก่อน ช้างจึงต้องกินอาหารพืชไร่ของราษฎร แม้ว่าราษฎรในพื้นที่ตำบลนางรองจะปลูกพืชสวนพืชไร่ หรือ ไม่ได้ปลูกก็ตาม ช้างก็ยังคงเดินหากินตามเส้นทางเดินของช้าง บังเอิญพื้นที่ดังกล่าวมีพืชอาหารที่ช้างชอบกินซึ่งคนปลูกขึ้นในภายหลัง

ในสมัยก่อน ช่วงปี พ.ศ. 2510 พื้นที่ป่ายังมีความอุดมสมบูรณ์ แม้ว่าป่าคงใหญ่บางส่วนจะเป็นพื้นที่สัมปทาน ไม้ใหญ่ ๆ ถูกไล่เลียงออกจากป่าเพื่อการค้า แต่ก็ยังมีไม้เล็ก ๆ หลงเหลืออยู่ ซึ่งถ้าหากไม่มีการใช้ประโยชน์จากป่าของคนในรูปแบบต่าง ๆ ป่าธรรมชาติย่อมเกิดขึ้นและเจริญเติบโตกลายเป็นป่าที่มีความสมบูรณ์ และมีความหลากหลายทางชีวภาพ แต่พื้นที่ป่ายังถูกรุกรานในรูปแบบต่าง ๆ ไม่มีโอกาสได้ฟื้นตัวตามธรรมชาติ เช่น การเปิดโอกาสให้นายทุนเช่าพื้นที่ป่าในระยะเวลาต่อมา ไม้เล็ก ๆ ที่หลงเหลืออยู่ ก็ถูกนำไปใช้ประโยชน์ โดยการเผาถ่านขาย และพื้นที่เช่าเพื่อปลูกไม้เศรษฐกิจที่เน้นปลูกยูคาลิปตัส กลายเป็นปัญหาทางสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ตามมาอีกมากมาย คนที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่ามีหลากหลายกลุ่ม ทั้งกลุ่มคนยากจน กลุ่มผู้หวังผลประโยชน์ กลุ่มนายทุนที่ได้รับสิทธิพิเศษในการเช่าพื้นที่ป่า หมู่บ้านหลายหมู่บ้านเกิดขึ้น หลังจากผ่านเหตุการณ์การไล่ที่ของหน่วยงานราชการ ผ่านการต่อสู้เกี่ยวกับสิทธิที่ดินทำกิน การเข้าร่วมกับหน่วยงานราชการเพื่อเป็นแนวป้องกันการก่อการร้ายของคอมมิวนิสต์เพื่อหวังที่จะได้ที่ทำมาหากินในพื้นที่ จนกระทั่งกลายมาเป็นหมู่บ้านที่ถูกตั้งตามกฎหมายในระยะเวลาต่อมา และหมู่บ้านที่ตั้งกระจายบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคงใหญ่ บ้านหนองบอน หมู่ 8 แยกออกมาจากบ้านป่าไม้สหกรณ์ เป็นหมู่บ้านใหม่ ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 16 มีนาคม ปี พ.ศ. 2541 และประสบปัญหาช้างป่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 ซึ่งก่อนตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ ประสบปัญหาช้างป่ามาเป็นระยะเวลา 4 ปี และหลังจากก่อตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการถึงปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2552 รวมระยะเวลา 15 ปี วิธีการแก้ไขปัญหาช้างป่าในช่วงระยะเวลาดังกล่าว เป็นวิธีการแก้ไขเฉพาะหน้าของคน ยังไม่ใช่ภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างแท้จริง เพราะวิธีการแก้ไขปัญหาก็เกี่ยวกับช้าง มีวิธีการที่เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ ตามสถานการณ์ เนื่องจากช้างป่าในพื้นที่ป่าคงใหญ่ เป็นช้างที่ฉลาด และมีวิธีการแก้ไขปัญหาเพื่อให้ได้กินอาหารเช่นเดียวกับคนที่พยายามแก้ไขปัญหามิให้ช้างกินอาหารพืชสวนพืชไร่ของคน

ดังนั้นภูมิปัญญาด้านการแก้ไขปัญหาช้างป่า จึงยังไม่ใช่ภูมิปัญญา แต่เป็นวิธีการแก้ไขเฉพาะหน้าของคนเกี่ยวกับช้างป่า และพัฒนาเป็นระดับความรู้ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้แล้วปฏิบัติของคนและช้าง

ส่วนที่ 7 การศึกษาเกี่ยวกับ แนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนระหว่าง ช้าง คน ป่า การศึกษาแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนระหว่าง ช้าง คน ป่า เกิดจาก กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือกิจกรรมการประชุมเชิงปฏิบัติการแก้ไขปัญหาช้างป่าในระดับเครือข่าย และจากการศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง บทความ หนังสือพิมพ์ จากกิจกรรมการประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกันระหว่างเครือข่ายชาวบ้านที่ประสบปัญหาช้างป่าออกมากินอาหารพืชไร่ราษฎร ได้มีการวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาช้างป่า ได้ เป็น 3 แผนงาน และสามารถค้นพบแนวทางในการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนระหว่าง ช้าง คน ป่า ดังนี้

7.1 แผนงานระยะสั้น หมายถึงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้แก่ กิจกรรมการไล่ ตะโกน การยิงปืนขู่ การจุดประทัด การจุดตะเกียงในป่า การสร้างแนวรั้วติดอุ้งพลาสติก การปลูก พืชอาหารช้าง วิธีการการแก้ไขปัญหาระยะสั้น จะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ ไม่แน่นอนตายตัว เนื่องจากช้างที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่เป็นช้างที่ฉลาด รอบรู้ รู้วิธีการ ในการแก้ไขปัญหาเพื่อที่จะได้กินอาหารตลอดเวลา

7.2 แผนงานระยะกลาง หมายถึงระยะเวลา 5-10 ปี

7.2.1 กิจกรรมการวางแผนพื้นที่ในการบริหารจัดการป่าให้เกิดความชัดเจน ระหว่างที่ดินทำกินของชาวบ้าน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่ แนวเขตป่ากันชนระหว่างพื้นที่ป่า และที่ดินทำกินของราษฎร ในพื้นที่

7.2.2 กิจกรรมการฟื้นฟูทรัพยากรป่า โดยความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้ง หน่วยงานภาครัฐและเอกชน โดยการฟื้นฟูทรัพยากรป่าจะต้องมีการจัดการพื้นที่ให้ชัดเจนก่อน เน้นปลูกต้นไม้ที่อยู่ตามธรรมชาติ และต้นไม้ที่เป็นอาหารของช้าง เพื่อเพิ่มอาหารของช้าง พื้นที่ป่า ที่จะฟื้นฟูเพียงแต่ไม่เข้าไปรุกรานและหลีกเลี่ยงการใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่เกินความ จำเป็น พื้นที่ป่าดังกล่าวจะฟื้นตัวเองตามธรรมชาติ

7.2.3 กิจกรรมการฟื้นฟูแหล่งน้ำสำหรับสัตว์ป่า โดยการขุดลอกแหล่งน้ำ สำหรับช้างและสัตว์ป่า เนื่องจากแหล่งน้ำที่เคยมีอยู่เกือบปนสารพิษจากสารเคมีฆ่าหญ้า ทำให้ช้าง และสัตว์ป่าไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้

7.2.4 กิจกรรมการฟื้นฟูดินโป่งสำหรับสัตว์ป่า เป็นการทำดินโป่งเทียมสำหรับ ช้างและสัตว์ป่า ให้กระจัดกระจายอยู่ตามป่า เพื่อที่ช้างและสัตว์ป่าอื่น ๆ สามารถกินและดำรงอยู่ ในป่าได้

7.2.5 การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรรมการปลูกพืชของเกษตรกร จะปรับเปลี่ยนจากพืชอาหารที่ข้างขอบกินมาปลูกพืชอาหารเท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ เน้นการปลูกพืชสำหรับใช้ในครอบครัว ลดการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคที่ไม่จำเป็น เน้นการพึ่งพาตนเอง และนำหลักการเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต เน้นการปลูกพืชชนิดอื่น เช่นยางพารา พืชผักสวนครัว เพื่อลดปัญหาข้างป่าออกมากินอาหารพืชไร่

7.3 แผนงานระยะยาว หมายถึงระยะเวลา 10 ปีขึ้นไป ประกอบไปด้วยกิจกรรมต่อไปนี้

7.3.1 กิจกรรมการปลูกต้นไม้เป็นแนวกันชนระหว่างที่ทำกินของเกษตรกรและพื้นที่ป่า เพื่อกันข้างป่ามิให้ออกมากินอาหารพืชไร่นอกป่า โดยการปลูกเป็นแถวเป็นแนวซ้อน ๆ กัน พืชที่ปลูกได้แก่ พืชจำพวกหนาม และ ต้นตาล

7.3.2 กิจกรรมการเลี้ยงผึ้งตามแนวเขตป่า เพราะข้างจะกลัวผึ้ง เป็นวิธีการหนึ่งในการแก้ไขปัญหข้างป่า และส่งเสริมรายได้แก่เกษตรกร

7.3.3 กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงระบบนิเวศ และบ้านพักสำหรับนักท่องเที่ยว เป็นกิจกรรมที่จะช่วยส่งเสริมรายได้แก่เกษตรกร และส่งเสริมให้ผู้นำ เด็ก และเยาวชนในพื้นที่มีความรู้ ความสามารถเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงระบบนิเวศ

7.3.4 กิจกรรมการพัฒนาอาชีพที่เหมาะสมกับท้องถิ่น เพื่อลดการใช้ประโยชน์จากป่า เพื่อฟื้นฟูสภาพป่า และส่งเสริมรายได้ให้แก่เกษตรกร

7.3.5 กิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เน้นให้เห็นคุณค่าของป่า สัตว์ป่าต่อระบบนิเวศที่คน ข้าง ป่า จะสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

7.3.6 กิจกรรมการประชาสัมพันธ์และงานสื่อความหมาย เน้นการประชาสัมพันธ์ให้คนในท้องถิ่นรักและภาคภูมิใจในผืนป่าผืนสุดท้าย และเป็นผืนป่ามรดกโลกที่มีความสำคัญต่อคนในท้องถิ่น ต่อภูมิภาค และต่อโลก ทั้งในเรื่องของบทเพลง ไปสเตอร์ แผ่นพับ งานเขียนเชิงสารคดี บทความเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ภาพวาด บทกวี หนังสือนิทาน ค่ายเด็กและเยาวชนรักสิ่งแวดล้อม เป็นต้น โดยการมีส่วนร่วมของโรงเรียน วัด องค์กรต่างๆ ทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

7.3.7 กิจกรรมการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้างป่า โดยมีพื้นฐานแนวคิดเกี่ยวกับระบบนิเวศที่ข้าง ป่า และคน เป็นระบบนิเวศเดียวกัน มีการอาศัยพึ่งพากัน เชื้อประโยชน์ต่อกัน และมีความรัก ความเอื้ออาทรต่อกันและความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งปัญหาข้างป่า

ที่ออกมากินอาหารนอกป่า นอกจากนั้นยังส่งผลกระทบต่อระบบความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ

7.3.8 สนับสนุนและส่งเสริมงานวิจัยระดับท้องถิ่น ในการทำวิจัยด้านลึกเกี่ยวกับช้างป่า เช่น กิจกรรมการสำรวจทรัพยากรช้างป่า การติดชิปเพื่อติดตามพฤติกรรมช้าง การศึกษาพฤติกรรมช้าง พืชอาหารช้าง ปริมาณพืชอาหารที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของช้าง ป้อนัย และสภาพแวดล้อมที่ช้างสามารถอยู่ในป่าได้ โดยไม่ต้องออกมาหากินอาหารนอกป่า การจัดการทรัพยากรช้างและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้ช้างสามารถอยู่ในป่าได้ เป็นต้น เพื่อเป็นฐานข้อมูลที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากการวิเคราะห์แนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนระหว่าง ช้าง คน ป่า แผนงานที่เกิดขึ้น 3 ระยะ เป็นแผนงานที่เกิดขึ้นจากการระดมความคิดเห็นของราษฎรในพื้นที่ที่ประสบปัญหาช้างป่า ซึ่ง แนวทางการแก้ไขปัญหาช้างป่าทั้ง 3 ระยะ ดังกล่าว จะมีลักษณะคล้ายกับพื้นที่ที่ประสบปัญหาช้างป่าที่กาญบุรี การแก้ไขปัญหานั้นอยู่กับบริบทที่แตกต่างกัน ปัญหาช้างป่าที่กาญบุรี มีแผนงานทั้งหมด 5 แผนงาน ข้อค้นพบของทั้งสองพื้นที่ คือ แผนงานที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่ หรือ พื้นที่อุทยานแห่งชาติกาญบุรี ก็ยังต้องมีการปรับเปลี่ยนแผนงานเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ เพราะสถานการณ์ปัญหาจะเกิดขึ้นเรื่อย ๆ มีปัจจัยเข้ามาเกี่ยวข้องตลอดเวลา ทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนแผนงานตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในแต่ละพื้นที่ แผนงานที่เกิดขึ้นทั้ง 3 แผนงาน จึงเป็นแผนงานในเชิงปฏิบัติการที่ยังไม่เกิดความยั่งยืนระหว่าง ช้าง คน ป่า เพราะความยั่งยืนระหว่าง ช้าง คน ป่า หมายถึง ทั้งช้าง คน และป่า ต่างอาศัยพึ่งพากันอย่างเป็นระบบนิเวศ ช้างไม่ทำร้ายคน คนไม่ทำร้ายช้าง อยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลภายในระบบนิเวศที่มีป่าที่อุดมสมบูรณ์ ป่า จึงถือว่าเป็นหัวใจสำคัญในการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนระหว่าง ช้างกับคน เพราะช้างและคนต่างอาศัยป่าในการดำรงชีวิต ช้างอาศัยป่าในการดำรงชีวิต คนอาศัยป่าทั้งการดำรงชีวิต และมีมิติทางด้านสังคม วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อเกี่ยวกับป่า เข้ามาเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า จึงเป็นความสัมพันธ์ที่มีไขแต่เพียงคนอาศัยป่าในการดำรงชีวิตเท่านั้น แต่เป็นความสัมพันธ์ที่มีมิติทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ซึ่งเป็นมิติทางจิตวิญญาณ อันเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ลึกซึ้ง และมีคุณค่าเหนือวัตถุอย่างหาที่เปรียบมิได้ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของความยั่งยืน

ข้อค้นพบที่สำคัญในการทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนระหว่างช้าง คน ป่า พบว่า คน เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการพัฒนาอย่างยั่งยืน เพราะคนเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ป่าลดลง และป่า เป็นหัวใจสำคัญในการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนระหว่าง ช้าง

คน ป่า คนอาศัยป่า ช้างอาศัยป่า ป่าลดลงและเสื่อมโทรมเกิดจากคน ดังนั้นการที่จะทำให้ป่าเกิดความอุดมสมบูรณ์ และการฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรมเพื่อให้ป่าที่อุดมสมบูรณ์กลับคืนมา จึงอยู่ที่ระบบแนวคิดของคนเป็นหลัก เมื่อระบบแนวคิดของคนเปลี่ยน จะนำไปสู่การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน เมื่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกจัดการโดยคนอย่างยั่งยืน ช้างก็สามารถอยู่ร่วมกับป่าและคนได้อย่างเป็นระบบนิเวศ มีความสงบสุข เอื้ออาทรต่อกัน และมีมิติทางสังคม วัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง จึงสรุปแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนระหว่าง ช้าง คน ป่า ดังนี้

1. การพัฒนาศักยภาพของคนในพื้นที่ ให้คนมีความรู้ ความสามารถ คน เข้าใจและเข้าถึงสภาพปัญหาและสาเหตุที่ช้างป่าออกมาหากินอาหารนอกป่าอย่างแท้จริง รู้จักช้าง และเข้าใจช้าง เมื่อคนรู้จักช้าง เข้าใจช้าง จะเกิดแนวทางการปฏิบัติที่ถูกต้องและเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ที่เกิดความรักช้างเพิ่มมากขึ้น และมีวิธีการที่จะลดความขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง คนเข้าใจปัญหาสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมว่า ปัญหาและสถานการณ์ในพื้นที่ เกิดมาจากสาเหตุอะไร จะมีวิธีการอย่างไรในการแก้ไขปัญหา เมื่อคนเข้าใจปัญหาเกี่ยวกับสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม เข้าใจช้าง เข้าใจสถานการณ์ปัญหาทุกเรื่องที่เป็นปัญหาในพื้นที่ ก็จะสามารถกำหนดทิศทางในการแก้ไขปัญหาที่ถูกต้อง เหมาะสมกับสภาพของพื้นที่ และวิธีการในการคืนสภาพความอุดมสมบูรณ์ต่อพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม เกิดการประสานงานและร่วมมือกับหน่วยงานราชการมากขึ้น และเข้าใจหน่วยงานราชการ หน่วยงานราชการเข้าใจประชาชนในพื้นที่ ในขณะที่เดียวกันก็จะต้องมีการพัฒนาและยกระดับวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ควบคู่กัน เพื่อป้องกันพื้นที่ฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต

2. การพัฒนาศักยภาพของคนในระดับเครือข่าย พบว่า คนในพื้นที่ระดับเครือข่าย เป็นพลังสำคัญในการพัฒนาอย่างยั่งยืน กลุ่มราษฎรที่ประสบปัญหาช้างป่าออกมาหากินอาหารพืชไร่ ราษฎร มีจำนวน 15 หมู่บ้าน ในจำนวน 15 หมู่บ้านประกอบด้วย คนที่มีศักยภาพ มีความรู้ ความสามารถ เป็นนักคิด นักวิเคราะห์ มีความกระตือรือร้นในการรวมกลุ่ม และการแก้ไขปัญหา เป็นผู้รู้ เป็นผู้ประสานงาน และรู้ข้อมูลสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ บุคคลในระดับเครือข่ายสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาได้ด้วยตนเอง เข้าใจ เข้าถึงปัญหาช้างป่า เข้าถึงปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เมื่อคนในระดับเครือข่ายมีศักยภาพ ย่อมทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในพื้นที่

3. การพัฒนาศักยภาพองค์กร พบว่า องค์กรทางสังคมในพื้นที่มีทุนทางสังคมสูง เช่น ความรัก ความสามัคคี ความเอื้ออาทร ความสามัคคี การช่วยเหลือแบ่งปัน ระดับความรู้ ความสามารถของผู้นำองค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่ เช่น กลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำลำนางรอง กลุ่มอาสาพิทักษ์ป่าคงใหญ่ กลุ่มรักช้าง กลุ่มรักนก กลุ่มธนาคารต้นไม้ เครือข่ายเด็กและเยาวชนในพื้นที่รอบป่าคง

ใหญ่ พระสงฆ์ คณะครู องค์กรภาครัฐที่มีบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถสูง สามารถเป็น
 ค้นแบบในการพัฒนาองค์กร สนับสนุนการทำงานในระดับองค์กร ประสานแหล่งทุนสนับสนุน
 กิจกรรมสร้างสรรค์ขององค์กรในพื้นที่ สนับสนุนงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ สนับสนุนการรวมกลุ่ม
 องค์กร ให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น เพื่อที่กลุ่ม องค์กรในพื้นที่สามารถที่จะกำหนดทิศทางการพัฒนา
 ที่ยั่งยืน ตลอดจนล้องกับบริบทชุมชนได้ด้วยตนเอง

แนวทางการอยู่ร่วมกันระหว่าง ช้าง คน ป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่ จึง
 เน้นการพัฒนาศักยภาพของคนในทุกระดับ เพื่อให้คนมีศักยภาพในการบริหารจัดการป่าอย่างยั่งยืน
 และนำไปสู่แนวทางการอยู่ร่วมกันระหว่าง ช้าง คน ป่า โดยมีวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ภูมิ
 ปัญญาท้องถิ่นของคนเข้ามาเกี่ยวข้อง อันเป็นมิติทางสังคม ซึ่งเปรียบเหมือนพื้นฐานที่สำคัญของ
 ระบบประชาธิปไตย และเป็นรากฐานหนึ่งของระบบกฎหมายของคนในท้องถิ่น ที่จะมีการ
 จัดการด้านการบริหารจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง ซึ่งคนในท้องถิ่นจะมีความเคารพ และนำไปสู่
 การปฏิบัติด้วยตนเองอย่างเต็มใจและมีจิตสำนึกฝังรากลึกอยู่ในจิตใจ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของ
 ความยั่งยืน ระบบกฎหมายที่สร้างขึ้นจากหน่วยงานรัฐส่วนใหญ่มิได้เกิดจากคนในพื้นที่ และเป็น
 ระบบกฎหมายที่เอื้อต่อการบริหารจัดการป่าแบบรวมศูนย์อำนาจ ผู้ที่ได้รับประโยชน์เป็นคนกลุ่ม
 น้อย จึงเป็นบ่อเกิดของปัญหาด้านการจัดการทรัพยากรตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

บทที่ 6

สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัย เรื่อง ช้าง คน ป่า แนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชน
ติดแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่ จังหวัดบุรีรัมย์ ผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีประเด็นที่จะสรุป
อภิปรายผล รวมทั้งข้อเสนอแนะและการนำผลการวิจัยไปใช้ ดังต่อไปนี้

1. วัตถุประสงค์ของการวิจัย
2. วิธีดำเนินการวิจัย
3. สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล
4. ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาวิจัย
5. ข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. วัตถุประสงค์ของการวิจัย เรื่อง ช้าง คน ป่า แนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน:
กรณีศึกษาชุมชนติดแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่ จังหวัดบุรีรัมย์ มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 3
ประการ ดังนี้

- 1.1 เพื่อศึกษาระบบความสัมพันธ์ระหว่าง ช้าง คน ป่า ในการอยู่ร่วมกันในอดีต
และปัจจุบัน
- 1.2 เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหา และสาเหตุที่ช้างป่าออกมากินอาหารพืชไร่ของ
ราษฎร
- 1.3 เพื่อศึกษาแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนระหว่าง ช้าง คน ป่า

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

2.1 ประชากร ที่ใช้ในการวิเคราะห์มีทั้งหมด 120 คน คือ ผู้ที่ได้รับผลกระทบจาก ช้างป่าออกมากินอาหารพืชไร่ของราษฎรทั้งหมด 15 หมู่บ้าน จำนวน 75 คน กลุ่มเครือข่ายด้านการอนุรักษ์ คือ กลุ่มอนุรักษ์ต้นน้ำลำธารนงรอง จำนวน 15 คน กลุ่มอาสาราษฎรพิทักษ์ป่าคงใหญ่ จำนวน 10 คน ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ 20 คน

2.2 กลุ่มเป้าหมาย ทำการสุ่มตัวอย่างจากประชากร โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม รวม 60 คน ดังนี้

2.2.1 กลุ่มราษฎรบ้านหนองบอน จำนวน 20 คน แบ่งออกเป็น ผู้ใหญ่บ้าน และ ผู้นำไม่เป็นทางการ จำนวน 4 คน ผู้รู้เกี่ยวกับช้างป่า จำนวน 2 คน ครู จำนวน 3 คน ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่าที่ออกมาหากินอาหารพืชไร่ของราษฎร จำนวน 11 คน

2.2.2 กลุ่มเครือข่ายชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่าที่ออกมาหากินอาหารพืชไร่ของราษฎร จำนวน 14 หมู่บ้าน ตัวแทนหมู่บ้านละ 2 คน รวม 28 คน

2.2.3 ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ / เอกชน จำนวน 12 คน ตัวแทนจากอำเภอ จำนวน 2 คน ตัวแทนองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 3 คน ตัวแทนจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคงใหญ่ จำนวน 5 คน เจ้าหน้าที่ดับไฟป่าจำนวน 2 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิเคราะห์ครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วยเครื่องมือ ดังนี้

1. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ มีดังนี้

1.1 ใช้สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) ซึ่งแบบสัมภาษณ์มีสาระสำคัญ คือ ข้อคำถามเกี่ยวกับ สภาพทั่วไปของชุมชน สภาพทางกายภาพของหมู่บ้าน ประวัติของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคงใหญ่ สภาพทางชีวภาพ สังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ โครงสร้างอำนาจในชุมชน สภาพปัญหาช้างป่าออกมากินอาหารพืชไร่ของราษฎร ภูมิปัญญาชาวบ้านในการบรรเทาปัญหาช้างป่า สภาพป่าในอดีต สภาพป่าในปัจจุบัน สถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ ระบบความสัมพันธ์ระหว่างช้าง คน ป่า ในอดีตและปัจจุบัน

1.2 จัดเวทีสนทนากลุ่มหรืออภิปรายกลุ่ม (Focus group interview)

ร่วมกับทีมงานวิจัย ตัวแทนองค์กรชุมชนที่อยู่ติดแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่ ตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล และตรวจสอบข้อมูล

1.3 ใช้กระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (Participatory rural appraisal : PRA.)

และการสร้างอนาคตร่วมกัน (Future search conference : FSC.) ผู้วิจัยใช้ในการเก็บข้อมูลจัดเวทีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน การจัดทำแผนปฏิบัติการการแก้ไขปัญหาช้างป่าออกมากินอาหารพืชไร่ ราษฎร การจัดทำแผนยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาช้างป่า การประชุมทีมวิจัย การประชุมชี้แจงงานวิจัยต่อชุมชน การประชุมวิเคราะห์ข้อมูล การประชุมนำเสนอข้อมูล การจัดทำแผนที่ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

1.4 การสังเกตและจดบันทึกจากการจัดเวทีอภิปรายกลุ่ม ใช้วิธีการสังเกตแบบมี

ส่วนร่วมกับกระบวนการกลุ่ม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลประเด็นต่าง ๆ จากเวทีอภิปรายกลุ่ม และนำมาแยกแยะข้อมูล นำไปสู่การวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล ในลำดับต่อไป

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ มีดังนี้

2.1 แบบสำรวจพืชอาหารช้างในพื้นที่ป่าดงใหญ่ ดังมีรายละเอียด ดังนี้

ส่วนที่ 1 ลำดับรายการ

ส่วนที่ 2 ชนิดของพืชอาหารช้าง

ส่วนที่ 3 ชื่อภาษาอังกฤษ

ส่วนที่ 4 เชื้อรายการ อาหารช้างที่มีอยู่ในพื้นที่ป่าดงใหญ่

2.2 ใช้แบบสัมภาษณ์เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและผลกระทบที่ช้างป่าออกมากินอาหารพืชไร่ราษฎร แบบสัมภาษณ์นี้ได้มาจากผลการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ แล้วนำมาสร้างเป็นแบบสัมภาษณ์ ประกอบด้วยข้อมูล 5 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1. แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ส่วนที่ 2. แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์ ระหว่างช้าง คน ป่า ในอดีต และปัจจุบัน

ส่วนที่ 3. แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับสถานการณ์ปัญหาและสาเหตุที่ช้างป่าออกมากินอาหารพืชไร่ของราษฎร

ส่วนที่ 4. แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแก้ไขปัญหาช้างป่า

ส่วนที่ 5. แบบประเมินระดับความคิดเห็นของราษฎรเกี่ยวกับปี พ.ศ. ที่ข้างป่าออกมา
กินอาหารพืชไร่ของราษฎร

ส่วนที่ 6. เป็นแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับ ปี พ.ศ. ที่ข้างป่าออกมากินอาหารพืชไร่ของ
ราษฎร

ส่วนที่ 7. แบบสัมภาษณ์ แนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนระหว่าง ช้าง คน ป่า

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

จากการศึกษาเก็บข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต แบบสอบถาม แบบประเมิน
ความเสียหายของพืชไร่ของราษฎร ทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณเกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์
ระหว่าง ช้าง คน ป่า ทั้งในอดีตและปัจจุบัน สถานการณ์ปัญหาและสาเหตุที่ข้างป่าออกมากิน
อาหารพืชไร่ราษฎร และแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนระหว่าง ช้าง คน ป่า สามารถสรุปผล
การวิเคราะห์ข้อมูล ได้ดังนี้

ส่วนที่ 1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับพืชอาหารช้างที่พบในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์
ป่าดงใหญ่ พบว่า มี 5 ประเภท คือ ประเภทหญ้า ไม้ เถวัลย์และไทร ไม้ยืนต้น พืชไร่และพืช
สวน อาหารช้างประเภทหญ้ามียังจำนวน 14 ชนิด ได้แก่ พง แคม หญ้าคา อ้อ หญ้าแพรก หญ้า
ปล้อง หญ้าขน เอื้องหมาขานา หญ้าอ้อสนอน หญ้ายอนหู หญ้ากระเคียวหนู หญ้าปากควาย กก
ดองกงหรือเสากล้ง ประเภทไม้ไม้ มีจำนวน 7 ชนิด ได้แก่ ไม้รวก ไม้ข้าวหลาม ไม้ไผ่ป่า ไม้ไผ่
ขวาง ไม้ไผ่เลี้ยง ไม้ไผ่ตง ไม้ไผ่ไร่ ประเภทเถวัลย์และไทร มีจำนวน 14 ชนิด ได้แก่ ไทร
ตลอดน้ำ บอระเพ็ด หนามหันหรือหนามขี้แรก ส้มป่อย เครือสะบ้า กระตงลายหรือมะแตกเครือ
จิงจ้อเหลี่ยมหรือจิงจ้อหลวง เล็กрокหรือเล็กแปงป่า หวาย เครือเขาคี้น เถวัลย์แดง เครืออร
เครือกระวัลย์ ประเภทไม้ยืนต้น มีจำนวน 39 ชนิด ได้แก่ ขนุน นางแย้มป่า กุ่ม ถ่อน ตุมกาขาว
หรือมะติง ชงโคขี้ไก่หรือส้มเสี้ยว คันทัก จิวป่า อ้อยช้าง มะพร้าว มะเคือปล้อง มะขามป้อม
มะเฟือง มะไฟป่า ปอตา จามจรี อินทรีขี้ คันทิมาน คันทาง ไทรย้อยใบแหลม มะขมป่า หวี
มะขาม มะตุม มะขวิด มะมัน กร่างหรือนิโครธ ฐัม คันทโพธิ์ เต่าร้าง กระพ้อ ค้อ เป็ง คัน
เหลื่อม เต็ง รัง โมกมัน กระโดน ข่อย และอาหารช้างจำพวกพืชไร่และพืชสวน มีจำนวน 11
ชนิด ได้แก่ กล้าย ข้าว ข้าวโพด อ้อย สับปะรด แดง แดงโม มะละกอ พริก พริกทอง มันเทศ
รวมพืชอาหารช้างในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่ จำนวน 85 ชนิด

พืชอาหารช้างในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่ จำนวน 5 ประเภท 85 ชนิดในพื้นที่ มี
บางประเภทและบางชนิดที่ไม่เพียงพอต่อความต้องการของช้าง ดังต่อไปนี้

ประเภทหญ้า ได้แก่ อ้อย ประเภทไม้ยืนต้น ได้แก่ ขนุน มะขาม มะขุม ประเภทพืชไร่และพืชสวน ได้แก่ สับปะรด แดง แดงโม มะละกอ พริก พริกทอง มันเทศ รวม 3 ประเภท 11 ชนิด พืชอาหารช้างคิงก่าส่วนใหญ่เป็นไม้ยืนต้น พืชไร่ และพืชสวน ซึ่งเป็นพืชที่คนปลูกขึ้นในภายหลัง ยกเว้นประเภทหญ้า คือ อ้อย เป็นพืชที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และไม่เพียงพอกับความต้องการของช้าง พืชอาหารช้างจะพบอยู่กระจัดกระจายทั่วไป แต่จะไม่พบในบริเวณที่เป็นป่ายูคาลิปตัส จะพบตามทุ่งหญ้าขนาดใหญ่ซึ่งเคยเป็นที่อาศัยของชาวบ้านมาก่อน แต่ถูกผลักดันออกจากพื้นที่ป่า พื้นที่ดังกล่าวจึงรกร้างและกลายเป็นทุ่งหญ้าขนาดใหญ่ มีอาหารช้างอยู่กระจัดกระจายจำนวน 74 ชนิด ส่วนอีก 10 ชนิด เป็นไม้ยืนต้น พืชไร่และพืชสวน อีก 1 ชนิดคือประเภทหญ้า ได้แก่ อ้อย ที่ไม่เพียงพอกับความต้องการของช้าง พืชอาหารช้างปัจจุบันส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ป่า แม้จะเพียงพอกับความต้องการของช้างแต่พืชอาหารช้างจะไม่อุดมสมบูรณ์เหมือนในอดีต เนื่องจากสภาพป่าเปลี่ยนแปลง ที่เกิดจากคนใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไม่ยั่งยืน เช่น การเช่าพื้นที่ป่า การบุกรุกป่า ดินโป่งถล่ม แหล่งน้ำตามธรรมชาติเจือปนสารพิษ เป็นต้น ช้างจะกินพืชอาหารตามธรรมชาติเป็นหลัก ลักษณะการกินของช้างจะกินพืชอาหารอย่างละชนิด แต่กินหลากหลายชนิด ทำให้ช้างป่าในพื้นที่คงใหญ่แข็งแรง เพราะกินพืชอาหารที่หลากหลาย

การปลูกพืชอาหารช้างเพิ่มขึ้นในพื้นที่ป่า สามารถทำได้ด้วยความร่วมมือจากองค์กรต่าง ๆ ทางสังคม แต่พืชอาหารที่ปลูกควรเป็นพืชที่อยู่ตามธรรมชาติ การปลูกพืชอาหารประเภทไม้ยืนต้น พืชสวน พืชไร่ ที่ไม่เพียงพอกับความต้องการของช้างเพิ่มขึ้น จะทำให้ช้างป่าออกมากินอาหารพืชสวนพืชไร่เพิ่มขึ้น ซึ่งจะทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างมากขึ้น และควรเน้นการสร้างความอุดมสมบูรณ์ในพื้นที่ป่า จัดหาแหล่งน้ำที่สะอาด ปราศจากสารพิษตกค้างให้กับช้างและสัตว์ป่า พื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรมให้กลับมามีสภาพที่สมบูรณ์ เมื่อสภาพป่าสมบูรณ์ พืชอาหารช้างจะมีการฟื้นตัวตามธรรมชาติ และสร้างกิจกรรมการปลูกพืชอาหารช้างเพิ่มขึ้น เป็นกิจกรรมในท้องถิ่นที่จะสร้างให้เป็นวัฒนธรรมในท้องถิ่น ซึ่งจะเน้นการเพาะเมล็ดของพืชอาหารช้างประเภทต่าง ๆ โดยวิธีฝังลงดิน หรือ การปลูกหน่อไม้ ซึ่งจะ ได้ผลมากกว่าการปลูกพืชอาหารช้างประเภทเป็นต้น เพราะช้างจะออกมากินหมดก่อนที่พืชจะเจริญเติบโต ในการปลูกพืชอาหารช้างเพิ่มขึ้นในพื้นที่ป่า สงวน จะมีขั้นตอนในการประสานงานกับหน่วยงานราชการหลายขั้นตอน และใช้ระยะเวลาในการประสานงาน ดังนั้นการที่คนในพื้นที่มีความเข้มแข็ง และมีทุนทางสังคมสูง มีศักยภาพ มีกลุ่มองค์กร ที่มีคนทำงานเป็นหลักในพื้นที่ที่ชัดเจน และทำงานร่วมกันในระดับเครือข่าย คือหัวใจของการทำงานพัฒนาที่ยั่งยืน การประสานงานระหว่างหน่วยงานราชการจะมีความสะดวกมากขึ้น เพราะหน่วยงานราชการแม้จะมีขั้นตอนมากแต่เมื่อเห็นพลังของคนที่มีศักยภาพ และทำงานสร้างสรรค์ที่ช่วยเหลือหน่วยงานราชการ ย่อมจะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย

ความอยู่รอดของป่าและความอยู่รอดของช้างขึ้นอยู่กับแนวความคิดของคนในพื้นที่เป็นหลัก หากคนในพื้นที่เข้าใจสภาพปัญหาทุกด้าน โดยเฉพาะสภาพปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันเป็นทรัพยากรที่ทรงคุณค่า และมีความโดดเด่นในระดับภูมิภาค และในระดับสากล เข้าใจปัญหาช้างป่า ซึ่งมองเห็นสภาพปัญหาที่แท้จริงว่าช้างป่ามีสาเหตุของปัญหา จะทำให้คนในพื้นที่มีความภาคภูมิใจ รักและมีความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรป่า และเกิดการทำงานร่วมกันในระดับเครือข่ายที่มีความเข้มแข็งมากขึ้น

หลักการบริหารจัดการพื้นที่ป่า สามารถทำได้ ดังนี้

หลักการบริหารจัดการป่าอย่างยั่งยืนของคนในพื้นที่เกิดจากเวทีแลกเปลี่ยน

ประสบการณ์ร่วมกันระหว่างเครือข่ายทั้ง 15 หมู่บ้านที่ประสบปัญหาช้างป่าออกมากินอาหารพืชไร่ของราษฎรและเวทีประชุมเชิงปฏิบัติการ เมื่อวันที่ 10 มิถุนายน ปี พ.ศ. 2552 ที่โรงเรียนบ้านหนองบอน ตำบลลำปางรอง สรุปแนวทางการบริหารจัดการป่าในพื้นที่อย่างยั่งยืน เพื่อแก้ไขปัญหาช้างป่าออกมากินอาหารพืชไร่ราษฎร สรุปได้ ดังนี้

1. ทบทวนหลักการบริหารจัดการป่าที่ผ่านมา โดยให้หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรับรู้สภาพปัญหาในพื้นที่ และเรียนรู้หลักการบริหารจัดการป่าที่ยั่งยืน โดยยึดหลักการกระจายอำนาจในการบริหารจัดการทรัพยากร ให้องค์กรประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่ามากขึ้น
2. เมื่อมีการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า ไม่ว่าจะกรณีใด ควรมีการศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมให้ชัดเจน ว่ากิจกรรมที่ทำในพื้นที่ป่าจะเกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างไร ทั้งผลกระทบต่อคนในพื้นที่ ผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยา ผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของสัตว์ป่า รวมทั้งผลกระทบทางด้านอื่น ๆ เช่น วัฒนธรรม ประเพณีในท้องถิ่น ซึ่งเป็นมิติอื่น ๆ ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการป่าที่ยั่งยืน
3. หลักการบริหารจัดการป่าในพื้นที่ หัวใจสำคัญอยู่ที่ความเข้าใจของคนต่อสภาพปัญหาด้านต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน องค์กรทางสังคม เสริมศักยภาพของผู้นำในพื้นที่ ระดับเครือข่ายให้มีความรู้ความเข้าใจต่อสภาพปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เข้าใจปัญหาช้างป่า และสาเหตุของปัญหาที่แท้จริง และควรมีกิจกรรมสร้างสรรค์สำหรับคนในพื้นที่ เพื่อส่งเสริมให้คนในพื้นที่เข้ามาเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง
  - 3.1 ควรมีการแบ่งพื้นที่ป่าออกเป็นสัดส่วน มีการบริหารจัดการป่าที่ชัดเจน มีมาตรการในการปฏิบัติร่วมกัน และควรมีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนให้มากขึ้น และควรให้มีการนำงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในพื้นที่เผยแพร่ให้ประชาชนทุกภาคส่วน

ได้รับทราบและมีการนำเสนอทางออกที่ชัดเจนในการแก้ไขปัญหาพร้อมกันในระดับเครือข่าย เช่น การขอใช้พื้นที่สำหรับการทำป่าชุมชน การจัดสรรพื้นที่สำหรับคน ช้างป่า ให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน

แนวทางการบริหารจัดการป่าในพื้นที่ ซึ่งมีการนำเสนอให้มีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นสัดส่วน มีการบริหารจัดการป่าที่ชัดเจนในรูปแบบของป่าชุมชนที่เน้นการใช้ประโยชน์ร่วมกันระหว่างช้างกับคนและป่าอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับโกลด์ แพรกทอง (2536:9) ที่กล่าวถึงวิธีการบริหารจัดการป่า ซึ่งเป็นแนวทางการแบ่งพื้นที่การใช้ประโยชน์ เพื่อให้คน คั้นไม้ สัตว์ป่า และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า ประโยชน์ที่ต้องการในพื้นที่ป่า จะเป็นสิ่งกำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่าเหล่านั้นไว้ เช่น แหล่งป่าไม้สำหรับประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งแปรผันไปตามสภาพสังคมในแต่ละภูมิภาค การใช้แหล่งป่าไม้เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร จะเป็นจุดร่วมที่ประชาชนจะรวมตัวกันในการรักษาป่านั้น ๆ ไว้เพื่อการใช้สอยร่วมกัน หรือเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน โดยเน้นความร่วมมือในการป้องกันการทำลายป่าในพื้นที่ที่มีการดูแลร่วมกัน เช่นเดียวกับ ชส ตันตสมบัติ (2542 : 3) ที่กล่าวถึงหลักการบริหารจัดการป่าว่า มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องผ่านการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกหมู่เหล่า โดยเฉพาะประชาชนในชนบทผู้ซึ่งอยู่ใกล้ป่ามากที่สุด และสมควรที่จะได้รับประโยชน์จากป่า ที่สำคัญคือ การขยายเครือข่ายของการรักษาป่าออกไปสู่พื้นที่อื่นได้อย่างจริงจัง มีศักยภาพในการดูแลและพัฒนาชุมชนของตนเอง ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม อันถือได้ว่าเป็นหัวใจของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

3.2 ควรมีการยึดหลักการกระจายอำนาจในระบบประชาธิปไตย โดยองค์กรภาครัฐควรสนับสนุนให้องค์กรชุมชนบริหารจัดการป่าได้ด้วยตนเอง ปรับบทบาทหน่วยงานภาครัฐให้ยอมรับและร่วมมือกับชุมชนในการจัดการทรัพยากรชุมชน วางแผนระบบการจัดการป่าให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล มีการบริหารจัดการ ดิน น้ำ ป่า ควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร โดยองค์กรชุมชน ในรูปแบบคณะกรรมการป่าชุมชน ควรมีการรับรองสิทธิและกฎเกณฑ์ของชุมชนให้มีผลบังคับใช้ตามกฎหมาย หลักการกระจายอำนาจโดยองค์กรภาครัฐ สอดคล้องกับฉัตรชัย รัตนานนท์ (2536 : 129) ที่กล่าวถึงการจัดการทรัพยากรป่าโดยชุมชน เกิดขึ้นบนฐานความคิดที่ว่า หากรัฐไม่สามารถรักษาป่าไว้ได้แต่เพียงฝ่ายเดียว ควรเปิดโอกาสให้องค์กรชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาป่า และประชาชนควรได้รับประโยชน์จากป่าที่เป็นทรัพยากรของพวกเขาด้วย เช่นเดียวกับ เสน่ห์ จามริก, ชส ตันตสมบัติ (2536 : 205) กล่าวถึงหลักการบริหารจัดการป่าโดยยึดหลักการกระจายอำนาจในระบบประชาธิปไตย โดยรัฐสนับสนุนให้องค์กรชุมชนบริหารจัดการป่าด้วยตนเอง องค์กรภาครัฐควรให้การยอมรับและร่วมมือกับชุมชน

ในการจัดการทรัพยากรชุมชน และองค์กรชุมชนแต่ละแห่งสามารถวางแผนและระบบการจัดการทรัพยากรให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐ เช่น คณะกรรมการป่าชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน การบริหารจัดการ ดิน น้ำ ป่า และควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรตามมาตรการที่กำหนดโดยองค์กรชุมชน และรัฐทำการรับรองสิทธิและกฎเกณฑ์ของชุมชนให้มีผลบังคับใช้ตามกฎหมาย หากทำได้ดังนี้แล้ว การจัดการทรัพยากรจะทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ ยั่งยืน และเป็นธรรม

3.3 การบริหารจัดการป่าอย่างยั่งยืน ควรมิตีต่าง ๆ ทางสังคมเข้ามา

เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่มีความเชื่อเรื่องเจ้าป่าเจ้าเขา มีความเชื่อเรื่องช้างป่าสามารถสื่อสารกับคน และช้างป่ามีเทพในป่าคุ้มครอง เมื่อพูดถึงได้ออกไปข้างสามารถได้ยินและรับรู้ได้ มีความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่า ถ้ามีการใช้ประโยชน์จากป่าจะต้องมีการเซ่นไหว้เจ้าป่าเจ้าเขา และขออนุญาตใช้ประโยชน์ ส่วนใหญ่จะเป็นไม้พื้น ส่วนไม้ใหญ่ในพื้นที่ป่าไม่สามารถตัดมาใช้ประโยชน์ได้เนื่องจากผิดกฎหมายป่าสงวน ซึ่งบทบาทในการรักษาป่าจะอยู่ที่องค์กรภาครัฐเป็นหลัก และมีปัญหาการลักลอบตัดไม้ ปัญหาความเสื่อมโทรมจากการเช่าพื้นที่ป่า และปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม

อื่น ๆ องค์กรชุมชนในพื้นที่ที่มีแนวคิดที่จะขอพื้นที่บางส่วนเพื่อทำเป็นป่าชุมชน และร่วมกันดูแลรักษาป่าด้วยตนเอง เพื่อพิสูจน์ถึงความสามารถของชุมชนในการฟื้นฟูสภาพป่าร่วมกันในระดับเครือข่าย และนำประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งระบบความเชื่อต่าง ๆ ของชุมชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารจัดการป่าซึ่งมิตีต่าง ๆ ดังกล่าวมีความสัมพันธ์กันระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับ ชศ ตันตสมบัติ (2542 : 155) ที่กล่าวถึงหลักการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนมีความสัมพันธ์กันระหว่าง วัฒนธรรม ความเชื่อ ความผูกพันทางศีลธรรมระหว่างชุมชนกับป่า จิตสำนึกในการรักษาป่าบนฐานความคิดของประเพณีและศีลธรรม ซึ่งแตกต่างกันกับหลักบริหารจัดการป่าของหน่วยงานราชการ เช่น หมู่บ้านป่าไม้ หรือสวนป่าของทางราชการ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อการผลิตไม้และรายได้ ในขณะที่จุดมุ่งหมายการบริหารจัดการป่าโดยชุมชน คือ ความเป็นธรรม และความยั่งยืนของระบบนิเวศ และระบบการผลิตทางการเกษตรของชุมชน เช่นเดียวกับ เสน่ห์ จามริก และชศ ตันตสมบัติ (2536 : 163) ได้กล่าวถึงวิธีการบริหารจัดการป่า ว่ามีความเชื่อมโยงแน่นแฟ้นกับวัฒนธรรมการผลิตเพื่อยังชีพในภาคเกษตร โดยมีจารีตประเพณี และความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นพื้นฐานในการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคน และชุมชนกับทรัพยากรธรรมชาติ

ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่า ก่อให้เกิดประเพณีการใช้ป่าอย่างอ่อนน้อม ช้าเกรง และตระหนักในบุญคุณของป่าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงสถิตย์อยู่ในป่า ความเชื่อดังกล่าวสามารถพบเห็นได้โดยทั่วไป เช่น คอนปู่ตา ป่าช้า และความเชื่อเรื่องหินสี่ก้อนในภาคอีสาน หรือความเชื่อเรื่อง

ศึกษาน้ำที่ฝังตื้นดูแลร์กษาป่าคั้นน้ำในทางภาคเหนือ ความเชื่อเหล่านี้ได้คงผลึกและพัฒนา กลายเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมเกี่ยวกับการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ซึ่งเชื่อมโยง โดยตรงกับรูปแบบทางการผลิตในภาคเกษตร

ส่วนที่ 2 ผลการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับ ระบบความสัมพันธ์ระหว่าง ช้าง คน ป่า ใน อดีตและปัจจุบัน พบว่าระบบความสัมพันธ์สามารถแยกระดับความสัมพันธ์ออกเป็นคู่ ได้ ดังนี้ 1. ระบบความสัมพันธ์ระหว่างช้างกับคน 1.1 ระบบความสัมพันธ์ระหว่างช้างกับคน ในอดีต 1.2 ระบบความสัมพันธ์ระหว่างช้างกับคนในปัจจุบัน 2. ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับ ป่า 2.1 ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในอดีต 2.2 ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าใน ปัจจุบัน 3. ระบบความสัมพันธ์ระหว่างช้างกับป่า 3.1 ระบบความสัมพันธ์ระหว่างช้างกับป่าใน อดีต 3.2 ระบบความสัมพันธ์ระหว่างช้างกับป่าในปัจจุบัน

1. ระบบความสัมพันธ์ระหว่างช้างกับคน

1.1 ระบบความสัมพันธ์ระหว่างช้างกับคนในอดีต ดังตาราง 20

ตาราง 20 สรุประบบความสัมพันธ์ระหว่างช้างกับคนในอดีต

ระบบความสัมพันธ์เชิงบวก	ระบบความสัมพันธ์เชิงลบ
<ul style="list-style-type: none"> - ความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจ เริ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2467 เป็น ความสัมพันธ์ในลักษณะการใช้ประโยชน์จากช้าง คือ การ โทน ช้างมาใช้งานลากซุงออกจากป่า เพื่อหารายได้จากการขายไม้ซุง และขายช้าง เนื่องจากคนในสมัยก่อนมีความต้องการช้างไว้ใช้ ประโยชน์ และต้องการช้างสำหรับประดับบารมีของตนเองและ ครอบครัว - การใช้ช้างในงานประเพณี ต่าง ๆ ที่มีความสำคัญทางศาสนา เช่นการบวชนาค การแห่ นาคเข้าโบสถ์ คนในสมัยก่อนมีความ รัก ความผูกพันกับช้าง และถือว่าช้างเป็นสัตว์ที่น่าชกย่อง เป็นสัตว์ประเสริฐ ใครที่มีช้างไว้ในครอบครอง ถือว่าเป็นผู้ที่มี บารมีมาก เป็นที่นับหน้าถือตาในหมู่บ้าน เป็นการบ่งบอกถึง ฐานะความร่ำรวย มีเกียรติ มีชื่อเสียง ดังนั้นคนในสมัยก่อนจึง ต้องการที่จะครอบครองช้างไว้เพื่อใช้งาน เพื่อพิธีกรรมทาง ศาสนา และประดับบารมีของตนเองและครอบครัว 	<ul style="list-style-type: none"> - การบังคับช้างออกจากป่า การฝึกช้างเพื่อนำ ช้างมาใช้งาน ช้างได้รับบาดเจ็บจากการถูกฝึก เพื่อใช้งานในระยะแรก ต่อมาเมื่อช้างคุ้นเคย และสามารถใช้งานได้ ระบบความสัมพันธ์ ในเชิงลบจะเปลี่ยนไป เป็นความผูกพัน ระหว่างคนกับช้าง

ในด้านระบบความสัมพันธ์ระหว่างช้างกับคนในอดีต เป็นระบบความสัมพันธ์ที่เชิงบวกและเชิงลบ ความสัมพันธ์เชิงบวกคือ ความสัมพันธ์ในด้านเศรษฐกิจ ในลักษณะการใช้ประโยชน์จากช้าง และความสัมพันธ์ทางด้านจิตใจคือความผูกพันระหว่างคนกับช้าง คนได้นำช้างออกจากป่าโดยวิธีการโหนช้าง และมีพิธีกรรมทางไสยศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้อง เพื่อทำพิธีนำช้างออกมาจากป่าและทำการฝึกช้างเพื่อให้ใช้งานได้ คือการลากขุงออกจากป่าดงใหญ่ และขายไม้เพื่อหารายได้ และบางครั้งก็ขายช้างเพื่อหารายได้ คนที่ซื้อช้างจะนำช้างมาไว้ใช้งาน และนำช้างมาไว้ในครอบครองเพื่อประดับบุญบารมีของตนเองและครอบครัว และการนำช้างมาใช้ประโยชน์ในด้านพิธีกรรมต่าง ๆ เช่นการบวชนาค การแห่มาเข้าโบสถ์ คนที่มีช้างไว้ในครอบครองถือว่าเป็นผู้ที่มีบุญบารมี มีผู้คนให้ความเคารพ ยำเกรง คนในสมัยก่อนจึงต้องการช้างไว้ในครอบครองเพื่อประโยชน์ในการชักลากไม้ เพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา และเพื่อประดับบารมีของตนเองและครอบครัว ความสัมพันธ์ในเชิงลบ คือคนได้ทำการบังคับขู่เข็ญช้าง เพื่อนำช้างออกจากป่า และการฝึกฝนช้างเพื่อให้ช้างใช้งานต่าง ๆ ได้ตามความต้องการของคน ระบบความสัมพันธ์ระหว่างช้างกับคนในอดีตสอดคล้องกับงานเขียนของ (สุทธิลักษณ์ อัมพันวงศ์, 2530 :13) ที่กล่าวไว้ว่าช้างกับคนมีความสัมพันธ์กันในลักษณะการใช้ประโยชน์จากช้าง คนใช้ประโยชน์จากช้างในด้านต่าง ๆ เช่นการชักลากไม้ออกจากป่าเพื่อการค้า การใช้ช้างเพื่อการคมนาคมขนส่ง การใช้ช้างในการเดินทาง การใช้ช้างในอุตสาหกรรมทำไม้ ในการนำช้างออกจากป่าเพื่อฝึกช้างให้เชื่อ จำเป็นต้องมีการบังคับช้างในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ช้างเชื่อฟัง การบังคับช้างจึงเป็นความสัมพันธ์เชิงลบ ความสัมพันธ์ระหว่างช้างกับคนในอดีตจึงเป็นทั้งความสัมพันธ์เชิงบวกและเชิงลบ แต่ความสัมพันธ์ในเชิงบวกระหว่างช้างกับคนในอดีตนั้นจะมีความสัมพันธ์กันแนบแน่น ลึกซึ้งเหมือนเป็นสมาชิกของครอบครัว คนในสมัยก่อนที่ได้ครอบครองช้าง หมายถึงการมีบารมีที่ยิ่งใหญ่ ดังนั้น คนในสมัยก่อนจึงมีช้างไว้ในครอบครองมาก ทั้งในแง่การใช้ประโยชน์จากช้าง ในด้านความมั่นคงทางจิตใจ พระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันจะมีช้างเผือกไว้ในครอบครอง พระมหากษัตริย์องค์ใดมีช้างเผือกไว้ในครอบครองมาก แสดงว่าเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีบุญบารมีมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช มีช้างเผือกประจำพระองค์ถึง 10 เชือก ซึ่งแสดงว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เป็นพระมหากษัตริย์ที่มีบุญบารมีมาก ความสัมพันธ์ระหว่างช้างกับคนในอดีตยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ อารีย์ ทองแก้ว (2535: บทคัดย่อ) ที่กล่าวไว้ว่า ช้างมีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตคนไทย ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ขนบธรรมเนียมประเพณี เรียกได้ว่าช้างเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีพของคนไทย เนื่องจากคนไทยได้เรียนรู้ถึงความฉลาดของช้าง ความน่ารัก และอิริยาบถที่สง่างาม น่าเกรงขาม จึงได้นำ

ช้างมาฝึกและใช้ประโยชน์อย่างกว้างขวาง และอยู่ร่วมกันในสังคม และถือได้ว่าช้างเป็นสมาชิกในครอบครัว

1.2 ระบบความสัมพันธ์ระหว่างช้างกับคนในปัจจุบัน ดังตาราง 21

ตาราง 21 ระบบความสัมพันธ์ระหว่างช้างกับคนในปัจจุบัน

ระบบความสัมพันธ์เชิงบวก	ระบบความสัมพันธ์เชิงลบ
<p>- เป็นความผูกพันในด้านการรู้สึกรักที่มีต่อช้าง คนส่วนใหญ่ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคงใหญ่ มีความรู้สึกต่อช้างในด้านบวกมากกว่าด้านลบ แม้จะมีปัญหาความขัดแย้งระหว่าง คนกับช้าง แต่คนส่วนใหญ่ก็เข้าใจช้าง มีความเชื่อว่าช้างมีเทพคุ้มครอง เป็นสัตว์ประเสริฐ เป็นช้างของพระมหากษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ จึงพยายามหลีกเลี่ยงและไม่ทำร้ายช้าง</p>	<p>- คือความขัดแย้งระหว่าง คนกับช้าง กรณีที่ช้างออกจากป่าเข้ามาหากินอาหารพืชไร่ของราษฎรบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคงใหญ่ เนื่องจากช้างถูกแ่งพื้นที่แหล่งน้ำ แหล่งอาหาร สภาพป่าเปลี่ยนไปจากกิจกรรมการเข้าพื้นที่ป่าของบริษัทยักษ์ ความไม่ปลอดภัยในพื้นที่ป่า ทำให้ช้างออกจากป่าหากินอาหารนอกป่า ส่งผลกระทบต่อคนและช้าง คนได้รับผลกระทบจากความเสียหายของพืชไร่ที่ช้างออกมากิน คนเสียชีวิตจากช้างป่าทำร้าย ได้รับความเสียหายจากการที่ช้างทำลายบ้านเรือน ช้างของเครื่องใช้ ช้างได้รับบาดเจ็บและตายจากคนทำร้าย ช้างถูกยิง ช้างตายจากการกินอาหารพืชไร่ที่เจือปนสารพิษ ช้างคกหูดของบริษัทยักษ์ที่เข้าไปทำประโยชน์ในพื้นที่ป่าได้รับบาดเจ็บ ช้างถูกไฟฟ้าช็อต</p>

ระบบความสัมพันธ์ระหว่างช้างกับคนในปัจจุบัน เป็นระบบความสัมพันธ์ทั้งเชิงบวกและเชิงลบ ความสัมพันธ์เชิงบวก คือความรู้สึกที่รักต่อช้าง มีความเชื่อว่าช้างเป็นสัตว์ที่ประเสริฐ เป็นสัตว์ที่ฉลาด น่ารัก รอบรู้ เป็นช้างของพระมหากษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ จึงพยายามหลีกเลี่ยงและไม่ทำร้ายช้าง ระบบความเชื่อของคนในพื้นที่เกี่ยวกับช้างที่เชื่อว่าช้างเป็นสัตว์ประเสริฐและเป็นสัตว์คู่บุญบารมีของพระมหากษัตริย์ของคนในพื้นที่นั้น เป็นความเชื่อของคนส่วนใหญ่ ระบบความสัมพันธ์เชิงบวกสอดคล้องกับ สุทธิลักษณ์ อัมพันวงศ์ (2537: 187) ในด้านความรู้สึกของคนที่มีต่อช้าง สังคมไทยในอดีตมีความรู้สึกที่รักต่อช้าง และมีความผูกพันกับช้างอย่างแนบแน่น เนื่องจากสังคมไทยในอดีต มีปัจจัยหลายประการที่ทำให้คนมีความผูกพันกับช้าง เช่น การคมนาคมยังไม่เจริญก้าวหน้าเช่นในปัจจุบัน ช้างจึงมีบทบาทสำคัญในด้านต่าง ๆ เช่น การใช้ช้างในการชักลากไม้ออกจากป่า ช้างในการศึกสงคราม ช้างเพื่อความสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศ เรียกได้ว่า

ช่างมีความผูกพันกับคนทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมประเพณี และศาสนา ช่างจึงเป็นสัตว์ที่มีความผูกพันกับคนในอดีตมากที่สุด ความรู้สึกของคนที่มีต่อช่างในอดีต คือ รู้สึกว่าช่างเป็นสัตว์ประเสริฐ มีคุณธรรม มีความกตัญญู มีศีลธรรม มีความเสียสละ เกลี้ยวงลาดองรักภักดี มีจิตใจที่สูงส่ง มีบุญคุณต่อมนุษย์และมีบุญคุณต่อประเทศชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างช่างกับคน ไม่มากเหมือนในอดีต เนื่องจากบทบาทของช่างมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย จากเมื่อก่อนมีการใช้ช่างในการชักลากไม้ซุงออกจากป่า เมื่อสภาพป่าเริ่มเสื่อมโทรม เกิดอุทกภัย และสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมจะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2540 พื้นที่ป่าไม้เหลืออยู่เพียง 25.6 % เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ช่างต้องเปลี่ยนอาชีพเพื่อความอยู่รอดของชีวิตช่างและประชาชนผู้เลี้ยงช่าง

ในปี พ.ศ. 2532 รัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติกำหนดเลิกให้สัมปทานป่าไม้ทุกชนิด ยกเว้นสัมปทานป่าไม้ชายเลน ซึ่งหมายถึงการปิดป่าโดยสิ้นเชิง บทบาทของช่างในพื้นที่ป่าดงใหญ่ มีการเปลี่ยนแปลง คือ เจ้าของช่างจะนำช่างออกเร่ร่อนเพื่อบริการแก่นักท่องเที่ยว แต่มีได้นำช่างบริการแก่นักท่องเที่ยวในพื้นที่ป่าดงใหญ่ เนื่องจากคิดชัดในเรื่องกฎหมายป่าสงวน ได้นำช่างของตนย้ายไปทำงานที่จังหวัดพัทธยาเมื่อปี พ.ศ. 2530 โดยการขึ้นรถบรรทุกจากพื้นที่ป่าดงใหญ่ถึงหมู่บ้านช่างที่จังหวัดพัทธยา อำเภอบางละมุง ซึ่งจะมีบริษัทคอยจ่ายเงินค่าแรงช่างให้แก่เจ้าของช่างเดือนละ 7,000 บาท (นายส่อง ออบอุ่น, สัมภาษณ์: 2553)

บทบาทของช่างในด้านการท่องเที่ยวมีมากขึ้นตามสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงสอดคล้องกับ คณะอนุกรรมการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2547 : บทนำ การศึกษา) ที่กล่าวถึงสภาพเศรษฐกิจและสังคมมีการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากพื้นที่ป่าลดลง จึงทำให้การใช้ช่างในกิจกรรมป่าไม้ในป่าหวงห้ามจำกัดอยู่คิดง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรัฐบาลได้ประกาศยกเลิกการให้สัมปทานป่าไม้ซุง ในปี พ.ศ. 2547 ทำให้เกิดปัญหาตามมาเกี่ยวกับรายได้จากการทำงานของช่าง และเกิดผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของเจ้าของช่าง ทำให้เกิดช่างเร่ร่อนออกมาหากินตามท้องถนน ในเมือง และการทำธุรกรรมช่างด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้ทุกแนวทาง

พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่ มีช่างที่หลงเหลืออยู่ในพื้นที่ป่า ซึ่งเป็นช่างป่า และช่างในพื้นที่ป่าดงใหญ่เริ่มออกมาหากินอาหารบริเวณรอยต่อของพื้นที่ป่าและที่ดินทำกินของราษฎร เริ่มออกมาอย่างจริงจังเมื่อปี พ.ศ. 2537 ระบบความสัมพันธ์ระหว่างช่างกับคนในปัจจุบันจึงเป็นระบบความสัมพันธ์เชิงลบ คือ ความขัดแย้งระหว่างคนกับช่าง กรณีที่ช่างป่าออกมาหากินอาหารพืชไร่ของราษฎรบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่ เนื่องจากช่างถูกแย่งพื้นที่ แหล่งน้ำ แหล่งอาหาร สภาพป่าเปลี่ยนไปจากกิจกรรมการเข้าพื้นที่ป่าของบริษัทยักษ์ ความไม่ปลอดภัยในพื้นที่ป่า ทำให้ช่างออกจากป่าหากินอาหารนอกป่า ส่งผลกระทบต่อคนและช่าง คนได้รับผลกระทบจากความเสียหายของพืชไร่ที่ช่างออกมาหากิน คนเสียชีวิตจากช่างป่าทำร้าย ได้รับความเสียหายจาก

การที่ช่างทำลาถบ้านเรือน ข้าวของเครื่องใช้ ช่างได้รับบาดเจ็บและตายจากคนทำร้าย ช่างถูกยิง ช่างตายจากการกินอาหารพิษไรที่เจือปนสารพิษ ช่างคดหลุมของบริษัทเอกชนที่เข้าไปทำ ประโยชน์ในพื้นที่ป่าได้รับบาดเจ็บ ช่างถูกไฟฟ้าช็อต

ระบบความสัมพันธ์ระหว่างช่างกับคนในปัจจุบัน สอดคล้องกับบทความ คนกับช่างป่า สถานการณ์ใหม่อุทยานแห่งชาติภูบรี (2552 : 107) ซึ่งเป็นสถานการณ์ปัญหาที่ช่างป่าออกมากิน อาหารพิษไรของราษฎรบริเวณพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจ ได้แก่สับปะรด ได้ก่อให้เกิดปัญหาความ ชัดแย้งระหว่าง คนกับช่าง ซึ่งมีสาเหตุมาจากการคุกคามทรัพยากรป่าไม้ สัตว์ป่า การใช้ ประโยชน์ในพื้นที่ป่าไม้ในรูปแบบที่ไม่ยั่งยืนของชุมชนที่อาศัยอยู่ในและนอกพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และ สอดคล้องกับงานวิจัยของ คณะอนุกรรมการทรัพยากรธรรมชาติ วุฒิสภา (2547 : บทคัดย่อ) ได้ กล่าวถึงระบบความสัมพันธ์ระหว่างช่างกับคนในปัจจุบันว่า เป็นระบบความสัมพันธ์ในด้านลบ มากกว่าด้านบวก เช่น การนำช่างป่ามาฝึกให้เป็นช่างบ้าน และออกเร่ร่อนในเมือง การยกเลิก การสัมปทานป่าทำให้บทบาทช่างลดลง ช่างคดงาน แหล่งอาหารที่ลดลงจากการบุกรุกทำลายป่า การแย่งพื้นที่ แหล่งน้ำ แหล่งอาหารระหว่างคนกับช่างป่า เป็นเหตุให้เกิดการทำร้ายซึ่งกันและกัน ระหว่างคนกับช่าง

2. ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า

2.1 ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในอดีต ดังตาราง 22

ตาราง 22 สรุประบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในอดีต

ระบบความสัมพันธ์เชิงบวก	ระบบความสัมพันธ์เชิงลบ
<p>-ระบบความสัมพันธ์เชิงบวก มี 3 ลักษณะ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. การใช้ประโยชน์จากป่าแบบเกื้อกูล ผลผลิตส่วนเกินที่เกิดขึ้น เช่น เห็ด ผักชนิดต่าง ๆ ผลไม้ มีการใช้อย่างพอเพียง และเพื่อการยังชีพ 2. ระบบความเชื่อเกี่ยวกับผีตางเทวดา นางไม้ ในพื้นที่ป่ามีเทวดาคูมครอง ป่ามีเทวดารักษา มีการใช้ประโยชน์จากป่าทำที่จำเป็น และมีการขออนุญาตใช้ประโยชน์โดยการจุกฐปถ้าวด้วยวาจา 3. มีการก่อตั้งกลุ่มเพื่อการอนุรักษ์ลุ่มน้ำ อนุรักษ์ป่า เพราะมองเห็นประโยชน์ของป่า มีกิจกรรมการปลูกต้นไม้ 	<p>ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าเชิงลบ พบว่า มีความสัมพันธ์กัน ดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อที่อยู่อาศัยและขยายที่ดินทำกินของราษฎรในพื้นที่และนอกพื้นที่ 2. การตัดถอบคัดไม้ทำลายป่าของกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มอิทธิพลในพื้นที่ กลุ่มนักการเมือง ข้าราชการบาง คน ชาวบ้านทั้งในและนอกพื้นที่ 3. การสัมปทานป่า 4. การเช่าพื้นที่ป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ 5. การคัดถนนเข้าสู่พื้นที่ป่า เพื่อถ้ำเถียงไม้เศรษฐกิจออกจากป่า

ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในอดีต เป็นระบบความสัมพันธ์ทั้งเชิงบวก และเชิงลบ ระบบความสัมพันธ์เชิงบวก ได้แก่คนกับป่ามีการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเกื้อกูล หากเห็ด

ผักชนิดต่าง ๆ ผลไม้ มัน ยาสมุนไพร พืช เป็นการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างประหยัดและเกื้อกูลสภาพพื้นที่ป่าในอดีตของป่าดงใหญ่ เป็นผืนป่ามรดกโลก และมีความสำคัญในด้านความหลากหลายทางชีวภาพ แม้ว่าจะถูกคุกคามจากคนหลากหลายรูปแบบ แต่ยังคงมีผลผลิตที่เกิดจากป่าที่เป็นอาหารทั้งของคนและสัตว์ เกิดการใช้ประโยชน์ร่วมกันระหว่างสัตว์ป่า และคนสอดคล้องกับวิศุทธิ์ โบนิญ (2547 : 192) ในด้านความหลากหลายทางชีวภาพที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน ได้กล่าวถึงความหลากหลายทางชีวภาพว่า เป็นต้นแบบของการพัฒนาจิตใจอันสูงส่งด้านศิลปะวัฒนธรรม ตลอดจนพฤติกรรมการเรียนรู้ของมนุษย์ให้สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างสันติสุข ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการด้านวัฒนธรรมและสังคมของมนุษย์ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา กว่าสามหมื่นปี ยังผลให้เกิดความหลากหลายทางประเพณีและ วัฒนธรรม (Cultural diversity) ประจำท้องถิ่น ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติของถิ่นอาศัย (Habitat) ในแต่ละชุมชน และถ่ายทอดสืบสานวัฒนธรรมอันดีงามติดต่อกันมาหลายชั่วอายุคนจนถึงปัจจุบัน และสอดคล้องกับประเวศ วะสี และคณะ (2536: 35) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของป่าไม้ว่ ป่าไม้ช่วยหล่อเลี้ยงชีวิตอย่างที่คนรุ่นเก่าเคยถือปฏิบัติกันมา และสร้างสมเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ ชาวบ้านเขายึดถือเสมอว่าป่าไม้มีความสำคัญ มีคุณค่า มีความศักดิ์สิทธิ์ที่เขาจะต้องช่วยกันอนุรักษ์ และปกป้องไว้ให้ดีที่สุด เพื่อเป็นอยู่ชั่วรุ่นชั่วอายุ ให้แก่กลุ่มชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่อยู่ในระบบนิเวศเหมือนกับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ มีการอาศัยและพึ่งพิงธรรมชาติในด้านต่าง ๆ รวมทั้งปัจจัยขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร ได้จากดอก ผล ใบ เมล็ดของพันธุ์ไม้บางชนิด หน่อไม้ เห็ด มัน หัวกลอยต่าง ๆ ตลอดจนอาหารจากสัตว์ป่า นก สัตว์เลี้ยงลูกต่าง ๆ แมลงต่าง ๆ แก่นไม้ ประเภทยารักษาโรค ได้แก่ สมุนไพรในป่าประเภทต่าง ๆ เป็นที่เลี้ยงสัตว์ และประโยชน์จากป่าทางอ้อม ได้แก่ ช่วยทำให้ฝนตกตามฤดูกาล บรรเทาความรุนแรงของพายุ ช่วยป้องกันการพังทลายของดิน บรรเทาอุทกภัย เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ ช่วยเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ดิน บ่งชี้ปริมาณแร่ธาตุในดิน เป็นต้น

ในด้านระบบความเชื่อเกี่ยวกับผีนางเทวดา นางไม้ เมื่อมีการใช้ประโยชน์จากไม้ในพื้นที่จะมีการบอกกล่าวด้วยวาจา จึงสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ ชาวบ้านมีความเชื่อว่ามีนางไม้ มีเทวดาคู่มครองรักษาป่า หากจะเข้าป่าไม่ว่าจะเข้าไปทำประโยชน์ในลักษณะไหน เช่น การหาผัก หาเห็ด การล่าสัตว์เล็ก ๆ หรือหาหิน หาไม้มาทำประโยชน์ จะต้องมีการบอกกล่าวด้วยวาจาที่นอบน้อมต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อใช้ประโยชน์จากป่าเท่าที่จำเป็น ซึ่งสอดคล้องกับ เตนท์ จามริกและยศ ตันตสมบัติ (2536 : 163) กล่าวถึงความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่า ก่อให้เกิดประเพณีการใช้ป่าอย่างอ่อนน้อม ชำเกรง และตระหนักในบุญคุณของป่าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่

ในป่า เช่นเดียวกับซูติทรี ชูชาติ (2541: บทคัดย่อ) และวิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ (2536:25) กล่าวว่า ในความคิดของชาวบ้าน ระบบนิเวศป่าจะประกอบไปด้วย สิ่งมีชีวิต และสิ่งไม่มีชีวิต สิ่งมีชีวิต ได้แก่ สัตว์ พืช มนุษย์ สิ่งไม่มีชีวิต ได้แก่ หิน ดิน เหวศ นางไม้ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่า ชาวบ้านมีสำนึกในบุญคุณของป่า ที่ป่าให้ชีวิต ให้อาหาร และปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และได้กล่าวถึง ระบบแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการแบบองค์รวม โดยมีความรู้ ความเข้าใจ ความสัมพันธ์ ภายในระบบจากวิถีชีวิตที่อยู่ร่วมกันและพึงพิงธรรมชาติ

ประสบการณ์ขององค์กรชุมชนในด้านผลกระทบที่เกิดขึ้นจากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมอันเกิดจากการใช้พื้นที่ป่าอย่างไม่ยั่งยืนของคน ทำให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชน เช่น แหล่งน้ำอุปโภคบริโภคเจือปนสารพิษจากสารเคมีฆ่าหญ้า ที่บริษัทเอกชนจ้างคนงานฉีดพ่นสารเคมีในพื้นที่ป่า เมื่อถึงฤดูฝนสารเคมีจะถูกชะล้างลงสู่แม่น้ำลำคลองซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญ ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนในพื้นที่ และสัตว์ป่าไม่ตามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำธรรมชาติได้ จึงจำเป็นต้องออกมหาหินน้ำนอกป่า และเกิดผลกระทบต่อคน คนได้รับความเดือดร้อนทั้งทางด้านสิ่งแวดล้อม และได้รับความเดือดร้อนจากช้างป่าออกมาหากินอาหารพืชไร่ราษฎร และหากินน้ำนอกป่า จากการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พบว่า องค์กรชุมชนในพื้นที่เกิดการรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหาด้านต่าง ๆ องค์กรแรก ๆ ได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำลำนางรอง กลุ่มราษฎรอาสาพิทักษ์ป่า กิจกรรมการก่อตั้งกลุ่มเพื่อการอนุรักษ์ป่า ชุมชนมีระบบการจัดการป่าที่ดี คือ เกิดจากความจำเป็นในการป้องกัน และรักษาคุณภาพของระบบนิเวศชุมชนเนื่องจากป่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการผลิตในภาคการเกษตร การรักษาป่า เปรียบเหมือนการรักษาชีวิตเพื่อความอยู่รอดและการสืบทอดทางสังคม เงื่อนไขอีกประการของการรักษาป่า ได้แก่ เกิดจากภัยแล้งเนื่องจากความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลต่อวิถีชีวิตและภาคเกษตรของชุมชน และเกิดจากการต่อต้านรุกรานจากภายนอก ป่าหลายแห่งเกิดขึ้นเนื่องจากชุมชนต่อต้านการแข่งชิงกับการตัดปทานไม้ การรุกกล้าของกลุ่มทุน การทำเกษตรเชิงเดี่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ ในพื้นที่ป่าต้นน้ำ และป่าไร้ศอย

ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในอดีต ในด้านลบ เกิดจากการบุกรุกพื้นที่ป่าของคนในและนอกพื้นที่เพื่อที่อยู่อาศัยและขายที่ดินทำกิน การบุกรุกป่าของคนทั่วไป การตัดปทานป่า การเข้าพื้นที่ป่า การตัดถนนเข้าสู่เขตป่า สอดคล้องกับงานวิจัยของ เสมท์ จามริก,ชศ สันตสมบัติ และคณะ (2536 : 33) ได้กล่าวถึง ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในด้านลบ เกิดขึ้นเพราะระบบความเชื่อเกี่ยวกับ ศาสตร์การทำไม้ หรือการบริหารจัดการแบบวิทยาศาสตร์ ไม่มีระบบความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้คนบุกรุกพื้นที่ป่า ลักถอบ